

УДК 316.774:316.422

О.В. ЧЕРНЯВСЬКА, Л.М. ЗМІЙ

МОЖЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ТА СИСТЕМНОГО ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМК

У статті розкрито можливості застосування інституційного та системного підходів до аналізу регіональних засобів масової комунікації. Обґрунтовано переваги інституційного та системного підходів у поясненні сучасних процесів розвитку ЗМК, зокрема регіональних ЗМК. Підкреслено, що використання обох підходів дає змогу збалансувати методологічні обмеження та посилити переваги цих підходів при соціологічному аналізі регіональних мас-медіа в сучасному суспільстві.

Ключові слова: *масова комунікація, регіональні засоби масової комунікації, інститут ЗМІ, інституційний підхід, системний підхід.*

У сучасному глобалізованому й водночас локалізованому світі надзвичайно важливою є роль засобів масової комунікації (далі – ЗМК) в осмисленні, репрезентації реальності, перетворенні суспільної дійсності, реалізації складних комунікативних взаємодій між соціальними суб'єктами, перерозподілі ресурсів, розвитку ринкових економічних відносин, сприянні пошукам державами гідного місця на світовій арені, формуванні їх позитивного іміджу тощо. Проте на фоні стрімких процесів становлення національних медійних систем реалізація суспільного призначення ЗМК на регіональному рівні у посткомуністичних країнах, до яких належить і Україна, ще маловивчена і потребує ґрунтового соціологічного аналізу.

Саме соціологічний аналіз здатний виявити роль, місце, особливості діяльності регіональних мас-медіа та чинників, які на них впливають у сучасних суспільствах, охопити ключові аспекти функціонування регіональних ЗМК у їх цілісності, багатоаспектності. Нагальність цієї потреби також підкреслюється наявністю розбіжності між усвідомленням значення регіональних ЗМК як частини медійної системи країни та відсутністю цілісного, системного уявлення про їхню діяльність для подальшого вдосконалення практик реалізації масової комунікації, осмислення перспектив розвитку регіональних ЗМІ, інформаційного простору країни.

Дослідження природи й соціального призначення засобів комунікації, зокрема масової, пов'язано із працями класиків соціологічної думки – М. Вебера, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Т. Парсонса та ін. Теоретичне пізнання ролі засобів масової комунікації було закладене Дж. Гербнером, Ч.-Х. Кулі, П. Лазарсфельдом, Р. Мертоном, Дж. Мідом, представниками конфліктної парадигми (К. Боулдінгом, Р. Дарендорфом, Г. Зіммедем, Л. Козером та ін.), феноменологічною теорією А. Шюца, системним підхо-

дом Н. Лумана, концепцією соціального конструктивізму П. Бергера і Т. Лукмана та іншими. Критичне осмислення метаморфоз функціонування ЗМК було здійснене Л. Альтюссером, А. Голлом, Г. Дебором, Р. Макчесні, Г. Маркузе, Р. Мілібендом, Дж.Б. Томпсоном та іншими. Пояснення ролі ЗМК для формування громадянського суспільства було закладене Ю. Хабермасом і згодом розвинуте в концепціях політичної комунікацій, що базувалися на ідеях Дж. Александера, Г. Алмонда, Х. Аренд, Дж. Блумера, К. Дойча, Д. Істона, Дж. Клаппера, Р. Кларка, У. Ліппмана, Д. МакКвейла, Ч.Р. Міллса, Н. Ная, Е. Ноель-Нойманн, Дж. Робінсон, орієнтованих на розуміння ролі ЗМК як одного із ключових інструментів реалізації влади, формування політичної культури тощо; на ідеях посилення впливу глобалізаційних процесів на розвиток системи ЗМК, осмислення інформаційного суспільства та феномену глобалізації, запропонованих Д. Беллом, М. Кастельсом, Й. Масудою, Е. Тоффлером, концепції “сервісного суспільства” С. Леша й Дж. Уррі, локалізації та глокалізації, розвинутих К. Баркером, Т. Рантаненом, Р. Робертсоном, Р. Роландсоном.

Методологічна стратегія вивчення просторових аспектів здійснення процесів масової комунікації була закладена завдяки ґрунтовним теоретико-методологічним напрацюванням у руслі вивчення соціального простору Ф. Тьонніса, Г. Зіммеля, І. Гоффмана, концепціям соціальної топології П. Бурдьє, структурації Е. Гідденса, ідеям представників урбаністичної соціології Е. Берджесса, Я. Морено, Р. Парка та ін. Суттєвий внесок у розуміння просторової специфіки діяльності ЗМК як соціального інституту внесли ідеї, висловлені у працях М. Аітова, І. Кононова, Л. Малес, Н. Черниш, Ю. Сороки, О. Стегнія, О. Філіппова, Л. Хижняк та інших.

Значний внесок у розуміння особливостей діяльності ЗМК у сучасних мінливих суспільних контекстах здійснили вітчизняні та російські теоретики соціальної комунікації – В. Бакіров, О. Гриценко, В. Іванов, Н. Костенко, В. Лизанчук, Н. Лисиця, А. Моль, В. Полторак, Б. Потятинник, В. Різун, А. Ручка, О. Соколов, В. Танчер. Окремі аспекти роботи місцевих і регіональних засобів масової інформації висвітлювалися Я. Засурським, А. Керашевим, Є. Корніловим, Н. Романович, С. Халтановою, Л. Черепановою. Різні аспекти діяльності регіональних ЗМК висвітлювалися у працях українських дослідників, зокрема у дослідженнях В. Бебика, М. Безносова, О. Горошко, О. Гриценко, С. Демченка, В. Іванова, І. Кононова, В. Лизанчука, А. Літовченка, Є. Нім, В. Різуна, Б. Потятинника, М. Слюсаревського, М. Суботи, О. Уліцької та інших.

На нашу думку, незважаючи на ґрунтовний теоретико-методологічний досвід суспільних наук у пізнанні масової комунікації і засобів масової інформації, зокрема, недостатньо розробленими є теоретичні підстави й методологічні стратегії вивчення регіональних ЗМК. Значно актуалізується потреба в соціологічній інтерпретації вищевказаних аспектів.

Метою статті є аналіз можливостей комплексного застосування інституційного й системного підходів до аналізу функціонування та змін ін-

ституту ЗМК, зокрема в поясненні закономірностей сучасних процесів у розвитку регіональних ЗМК, які слід розглядати як частину загальної системи ЗМК.

Як відомо, вперше термін “інститут” у соціальних науках вжив Джа-мбаттіста Віко у 1693 р., а сам інституціональний підхід активно використовується в соціології Т. Веблена, Е. Дюркгейма, О. Конта, К. Маркса, Т. Парсонса, Г. Спенсера та ін. Подальшого розвитку інституційний підхід набув у 50–60-х рр. ХХ ст. у результаті поєднання традиційного інституціоналізму та неокласичних методологічних підходів у межах неінституціоналізму (А. Алчін, Дж.-К. Гелбрейт, Р. Коуз (засновник), Д. Норт, О. Тоффлер, Р. Хейблоннер та ін.).

Історично перший інституціональний підхід дає змогу зосередитися на аналізі діяльності інституту ЗМК на макро- та мезорівні (а практично поєднати інституційний, організаційний та індивідуальний рівні). Застосування підходу в межах першого рівня дає можливість відповісти на питання про роль ЗМК у соціальній структурі, завданнях та функціях медіа відносно інших інституцій, закономірностей їх розвитку, конкретних форм, системи норм, яка зумовлює їх існування та змін. Завдяки соціальному інституту мас-медіа процеси інформаційно-комунікативних взаємодій між членами суспільства набувають оформленості та структурованості. Орієнтири інституціонального підходу відкривають у дослідженні регіональних ЗМК перспективи вивчення їх як частини соціального інституту масової комунікації, ролей та функцій мас-медіа залежно від призм національного або локального комунікативного простору.

Соціальний інститут ЗМК покликаний виконувати широкий спектр суспільно значущих функцій. Зокрема, згідно із позитивістською методологією, інститут ЗМК є стійкою структурою соціальних дій, спрямованих на здійснення соціального контролю, регуляції та суспільної інтеграції задля виведення суспільства на новий щабель еволюції [1]. Разом із цим необхідним є розуміння дуалістичної інституційно-організаційної природи ЗМК, оскільки цей соціальний інститут базується на міцній соціальній формі – професійних корпораціях, пов’язаних із забезпеченням інформації для різних соціальних утворень та індивідів; за Е. Дюркгеймом слід акцентувати увагу саме на підвищенні значення інституту ЗМК в умовах руйнації та виникнення новітніх механізмів соціальної солідарності [2]. Проникнення в суть організаційної структури соціального інституту ЗМК як соціальної корпорації, або, за виразом вченого, як “фабрики відтворення соціальних зв’язків”, їх позиції в системі соціальних інститутів актуалізується змінами та під дією глобалізаційних процесів, укріпленням позицій громадянського суспільства, необхідністю усвідомлення та наукового пояснення ролі й значення соціальних структур, якими є ЗМК, для підвищення ефективності соціальних процесів, спрямованих на соціальний розвиток.

Перший з окреслених напрямів був розвинутий Т. Парсонсом у його розумінні суспільства як системи соціальних інститутів та соціальних від-

носин. Соціальні інститути, з позиції вченого, є ціннісно-нормативними структурами. А тому діяльність ЗМК перш за все спрямована на підтримку соціального порядку через регуляцію поведінки соціальних суб'єктів та індивідів згідно з правилами, нормами та цінностями, прийнятими в тому чи іншому суспільстві [4]. Розробки його послідовників (Дж. Ландберга, С. Ліпсета, Р. Мертона, Ч.Р. Міллса, Дж. Фейблемана та ін.) у цьому напрямі на перший план висунули проблему участі ЗМК у процесах формування, артикуляції та реалізації суспільно значущих цілей і завдань, спрямованих на підтримку гомеостазу соціуму, вивчення нормативно закладених функцій та дисфункцій масової комунікації відносно соціальних утворень та індивідів.

Розуміння соціального інституту ЗМК як соціально закріплених комплексів механізмів інформування та впровадження у свідомість індивідів раціоналістичних настанов, санкціонованих та встановлених правил і норм поведінки особистості в соціальному середовищі, сформувалося в руслі англо-американських наукових розвідок. Л. Зігельман, Х. Молотч, Д. Олтейд, Дж. Такмен, Дж.Б. Томпсон та інші вчені на основі положень П. Бергера та Т. Лукмана про інституціоналізацію, що є типізацією соціальними суб'єктами звичних дій з подальшою їх об'єктивізацією [3], дійшли висновку, що ЗМК є тим соціальним інститутом, який конструє соціальну реальність. Остання утворюється в результаті цілеспрямованої діяльності людей, зумовленої соціальними нормами, правилами, цінностями тощо.

Інституційний аналіз зосереджується також на ЗМК як організаційній структурі та феномені, існування якого можливе завдяки вираженим та спрямованим колективним, соціальним силам, що спрямовує увагу дослідників на так званий "суб'єктивний" аспект (зокрема, теорії управляючих організаційних структур М. Вебера [4]).

Подальший розвиток інституційного підходу в напрямі неоінституціоналізму дають можливість розглядати інститут ЗМК серед інститутів суспільства, посиливши значення ідеї взаємовпливу та взаємодії між соціальними інститутами, організаціями та індивідами. Особливо корисним для аналізу регіональних мас-медіа нам видаються положення теорії неоінституціоналізму (Д. Норт [5], М. Грановеттер [6] та інші). Інститути є своєрідними "правилами гри"; вони структурують та впорядковують людську діяльність, є довготривалими, інертними утвореннями. Відзначимо, що ця метафора дуже тонко підкреслює специфіку ролі інституту мас-медіа, що бере активну участь у підтримці життєдіяльності практично всіх суспільних інститутів та взаємодіє з ними в межах особливого роду "гри" – процесу створення інформаційних аналогів кожного соціального інституту зокрема та всього суспільства загалом, репрезентації соціальної реальності, працюючи на підтримку відносної соціальної стабільності в ході взаємодій між інституційно закріпленими формами та соціальними діями. Доповнює цю концепцію важливе для розуміння принципів діяльності локальних мас-медіа поняття "поле", яке використав Н. Флігстін. Воно посилює зна-

чущість уваги до соціальних практик у межах інституту ЗМК (зокрема, формальних, неформальних практик, систем санкцій та заохочень, норм і правил поведінки, матеріальних і символічних проявів інституту тощо) [7].

Технологічна детермінація інституту ЗМК має соціальні наслідки. На це вказують результати наукових розвідок П. ДіМаджіо, Д. Марча, Д. Олсена, Дж. Томпсона, В. Яновітца. З їх позиції ЗМК налаштовані на реалізацію інституціоналізованого виробництва та масового поширення символічних матеріалів через передачу та збір інформації. Насиченість певними соціокультурними ціннісно-нормативними структурами, стереотипами, образами та іміджами впливає на зміни інших соціальних інститутів, наприклад, в інституті політики [8].

Серед інших соціальних інститутів ЗМК вирізняються здатністю одночасно вступати у відносини з елементами соціальної структури і бути *середовищем* реалізації взаємодій між ними [9]. Останній аспект виявляється одним із ключових для нас. Це пов'язано із декількома причинами. По-перше, вступаючи в контакти з іншими соціальними інститутами, ЗМК здатні здійснювати вплив на них, а також виявляти певну міру чутливості до змін у соціальних інститутах (наприклад, сім'ї, економіці, політиці, культурі тощо). Останній момент проявляється в наявності деформацій у роботі ЗМК, видозмінах практичної роботи і викривленні практичної реалізації нормативних приписів для складових соціального інституту ЗМК (яскравим прикладом цього є реалізація інформаційних стратегій ЗМК переважно як стратегій економічних, а не соціальних). По-друге, стан соціального інституту ЗМК та його місце у структурі суспільства потребує визначення наявних та прихованих можливостей, що можуть бути використані для підвищення ефективності як роботи ЗМК, так і досягнення суспільно значущих завдань і цілей. Тому, з нашої точки зору, для розкриття концепції феномену сучасних регіональних ЗМК необхідно також звернутися до поняття "потенціал" у розумінні його як прихованих, незатребуваних ресурсів, або "резервів".

Зосереджуючись на специфічних, важливих для пояснення соціального призначення ЗМК положень, зокрема на інформаційно-комунікативних, соціокультурних, конфліктних властивостях ЗМК, можна говорити про інформаційний, інформаційно-комунікативний потенціал, консолідаційний, соціокультурний та інші потенціали ЗМК. Евристичні можливості, що відкриваються перед дослідниками в цьому напрямі, можуть бути реалізовані в контексті розкриття структури елементів, чинників і форм реалізації суспільної ролі ЗМК, які працюють у певному соціальному середовищі.

Отже, з нашої точки зору, методологічні принципи інституційного підходу розширюють розуміння регіональних ЗМК як частини соціального інституту масової комунікації, розкривають його зв'язки з іншими соціальними інститутами, дають змогу відстежувати інституційну архітектуру

ЗМК, риси їх впливів на інші соціальні інститути, форми й умови реалізації наявного капіталу та інформаційно-комунікативного потенціалу.

Також важливо підкреслити, що інституціональний підхід спрямовує зусилля науковців-соціологів на вивчення процесів та особливостей безпосереднього становлення регіональних ЗМК з урахуванням процесів у соціальних структурах, які відбуваються на макро-, мезо- та макрорівнях, умов інституційного середовища, особливостей поведінки соціальних суб'єктів у межах різних організацій.

Утім, слід вказати і на недоліки інституційного підходу під час аналізу регіональних мас-медіа. Зосередження уваги здебільшого на формалізованих проявах масово-інформаційної діяльності інституту ЗМК обмежує можливості науковців у врахуванні ролі індивідуальних та колективних соціокультурних елементів у роботі ЗМК. Соціально-креативні можливості участі індивідів у процесах масової комунікації вважаються вторинним порівняно з можливостями інституціональних структур масової комунікації.

Інституціональний підхід також обмежує розгляд динамічної сторони відносин між елементами інституту мас-медіа, способів проявів інститутів у соціальній реальності, що є принципово важливим під час глибокого аналізу діяльності регіональних ЗМК [10]. Крім того, консерватизм інституційної парадигми в певному плані може ставати на заваді теоретичному поясненню наслідків упровадження інноваційних моделей діяльності, формування новітніх інституціональних практик ЗМК, що може бути недоліком на фоні підвищення значення активізації інноваційності в інформаційно-комунікативній сфері суспільства, зростання значення комунікативної складової у функціонуванні сучасних суспільств.

Збалансувати вищевказані “обмеження” інституційного підходу під час соціологічного аналізу регіональних ЗМК дасть змогу, на нашу думку, системний підхід. Соціологічна наука зацікавлена у вивченні ЗМІ як таких, як певної структурно-цілісної єдності, що являє собою сукупність складних, упорядкованих елементів, тісно пов'язаних між собою [11].

Варто звернути увагу на те, що особлива цінність системного підходу при вивченні засобів масової інформації та комунікації полягає в можливості реалізації їх повноцінного й послідовного розгляду як системи через системні інтегративні властивості, у всьому різноманітті елементів, видів, форм, функцій, взаємозв'язків – як внутрішніх, так і зовнішніх. Підкреслимо, що використання системного підходу під час вивчення регіональних ЗМК дає можливість розглядати їх як цілісну систему, що характеризується певним спектром цілей, функцій та структурних елементів, а також як досить масштабну підсистему загальної системи масової комунікації суспільства.

Основи системного розуміння природи та властивостей соціальних феноменів відомі науковому пізнанню ще з давніх часів. Воно перетворилося на один із найбільш потужних наукових інструментів завдяки зусиллям Л. Берталанфі, Н. Вінерам, Г. Саймона та їх послідовників Ч. Барнар-

да, П. Бергера, П. Друкера, Ф. Емері, Р. Ешбі, Дж. Кліра, К. Леві-Стросса, Н. Лумана, Р. Мертона, С. Московічі, Т. Парсонса, Р. Саймона, С. Янга та інших. Значний внесок у розробку вивчення соціальних феноменів за допомогою методології системного підходу здійснили радянські науковці В. Афанасьєв, І. Блауберг, Б. Грушин, О. Уємов, Ю. Урманцев, Б. Фірсов, Е. Юдін та ін. Серед російських та українських дослідників, які у своїх працях ґрунтовно досліджують проблеми застосування системного підходу до соціальної сфери, соціальної і масової комунікації, слід назвати Є. Ахмадуліна, В. Гейця, Я. Засурського, М. Згуровського, Н. Панкратову, Є. Прохорова, Ю. Сурміна, В. Цибу, А. Чаусовського, М. Шкондіна та інші.

Ключовий принцип системного підходу – вивчення конкретних соціальних підсистем, процесів або явищ з урахуванням їх цілісності, властивостей їх елементів, відносин між всіма елементами, підсистемами та ієрархічними рівнями в суспільстві, історії та перспектив розвитку соціальних систем [12]. На цій підставі засоби масової комунікації розглядаються як особлива система, що вступає у відносини з іншими системами на основі комунікативних та інших взаємозв'язків.

Ідеї стосовно значення системних параметрів (серед яких – вхід, вихід, витрати, управління через зворотний зв'язок тощо) для підтримки суспільством свого стабільного функціонування були запропоновані вченими в руслі вивчення економіки (С. Оптнер, А. Холл), системи політики тощо. Важливими для аналізу регіональних ЗМК є ідеї, запропоновані вченими, які спиралися на системний підхід під час вивчення сфери економіки. Так, корисними є думка Дж. Форестера стосовно необхідності вивчення процесів системної динаміки, зокрема причинно-наслідкових зв'язків, впливів середовища, проявів реакції з боку системи, розвідки Дж. Марча та Г. Саймона щодо адаптивних комунікативних властивостей системи. Положення, розроблені в межах цієї концепції стосовно системної організації соціальної діяльності й управління нею за допомогою інформації та комунікації є ключовими під час аналізу зв'язків між різними елементами медіа-системи, зокрема соціальними групами, соціально-територіальних утворень.

Ієрархічність внутрішніх елементів системи масової комунікації була розглянута у працях представників структурно-функціонального напрямку (П. Лазарсфельд, Б. Маліновський, Р. Мертон, М. Мід та інших). Виходячи із системних уявлень стосовно соціуму, дослідники наголошують на тому, що від стану складних інформаційно-комунікативних відносин між підсистемами суспільства, мас-медіа як суб'єктів соціального життя залежить стабільність та ефективність діяльності як інших підсистем, так і всієї соціальної системи. М. Де Флер, пояснюючи діяльність ЗМІ у США у 60-х рр. ХХ ст., аналізував ЗМІ як особливу автономну соціальну систему, що складається із сукупності підсистем у певному середовищі, сформованому складними історичними, соціальними, економічними та іншими умовами. До соціальної системи мас-медіа вчений відносить декілька складових: аудиторію, диференційовану за різноманітними параметрами (вік, стать, переваги,

смаки тощо), організації, які вивчають аудиторію, організації, які створюють та розповсюджують медіа-продукцію (що розглядалася переважно як розважальна, з одного боку, для певного спрощення концептуальної моделі, а з іншого – як найбільш широко споживана аудиторією, через що є можливою підтримка стабільності всієї медійної системи), спонсорів або рекламодавців, а також рекламні агентства. В особливу підсистему виділяється підсистема контролю, до її складу входять законодавчі органи різних рівнів, організації, що стежать за дотриманням нормативних актів, незалежні організації, які сприяють контролю за діями ЗМІ.

Одним із провідних факторів існування ЗМК як системи є економічний. Виживання мас-медіа базується на здатності забезпечувати достатній рівень самоокупності, внаслідок чого на перший план дій ЗМК повинне виходити якісне та своєчасне забезпечення аудиторії медіа-продукцією, стимулювання медійного та інших видів споживання.

У межах теорії самореферентних систем один з її апологетів Н. Луман вводить поняття – “комплексність”, яке означає, що для будь-якої системи середовище є складнішим за саму систему. А процес формування системи передбачає редуцію, зниження комплексності через проведення межі між собою та зовнішнім середовищем. Тим самим будь-яка система самовідтворюється, відновлюється, реагуючи на саму себе, й через це реагує на зовнішній світ. Тож ЗМК змушені конструювати реальність, що відмінна від їх власної реальності.

Системний підхід дає змогу підійти до мас-медіа, що діють на регіональному рівні, як до особливого соціального системного утворення, що, у свою чергу, діє в межах іншої системи. Спираючись на теорію Н. Лумана, регіональні ЗМК регіону можна розуміти як самореферентну систему, яка складається з певних елементів, притаманних будь-якій системі засобів масової інформації, та діє, по-перше, у системі певного регіонального соціуму та, по-друге, є елементом більшої за обсягами системи конкретного суспільства [13]. Розгляд комунікативних та інших відношень між медіа-системою певного регіону та зовнішнім середовищем дає можливість виявити особливості впливу зовнішніх чинників на хід внутрішніх системних процесів у регіональних ЗМК, визначити міру цього впливу, методи зовнішнього та внутрішнього самокоригування системи ЗМК власного існування та механізми її адаптації з огляду на трансформації розуміння функціонального призначення та місця регіональних ЗМК у суспільстві.

Складний характер системи ЗМК, яка характеризується синергетичністю, емерджентністю, мультиплікативністю, цілеспрямованістю тощо, підкреслює також складний характер її участі в процесах різноресурсного соціального обміну, а також ходу та результатів виконання нею великої кількості соціально значущих функцій.

Кожна система має певну мету, на досягнення якої спрямовує свою діяльність. Тож науковці особливо наголошують на необхідності визначення вказаної мети, аналізу шляхів, ресурсів та механізмів її реалізації за

допомогою комунікативних ресурсів. Тим самим ЗМК можуть розумітися як сукупність систем закладів (кожен вид ЗМК також є певною системою з власними принципами функціонування [4]), одним із ключових завдань якої є встановлення соціальних цілей, задоволення суспільно та індивідуально значущих. Встановлення контактів системи мас-медіа із зовнішнім середовищем, а також взаємодії між її структурними елементами розкриває суть і властивості регіональних ЗМК, які дають їм змогу відновлюватися й вдосконалюватися за сприятливих соціально-історичних та інших умов.

Як резюмує І. Попова, виявлення зв'язків і залежностей між елементами системи ЗМК та їх контактів з навколишнім середовищем дає змогу отримати інформацію про її внутрішню організацію, виявити функції та дисфункції, цілі, завдання, ціннісно-нормативні зразки, ресурси, необхідні для вирішення різноманітних проблем, які постають перед системою [14].

Однак критичні зауваження щодо застосування можливостей системного підходу відносно вивчення масової комунікації та її елементів спираються на негативне ставлення до принципу універсалізму. Одним із суттєвих недоліків системного підходу, попри всі інші, які можуть проявлятися під час вивчення феноменів масової комунікації, є намагання підходити до всіх системних процесів, які відбуваються із ЗМК, максимально узагальнено; подібний універсалізм стає перепорою на шляху вивчення різнорівневих процесів масової інформації, зокрема на регіональному рівні.

Як перевагою, так і певним недоліком при застосуванні до феноменів масової комунікації може вважатися те, що системний підхід не дає прямих відповідей щодо вирішення проблем мас-медіа, втім, є важливим засобом нової постановки питань, який дає змогу розглядати ЗМК з точки зору їх цілісності, комплексності, складності, структури тощо, тобто задає нову організацію вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Слід відзначити, що інституційний підхід до вивчення мас-медіа спирається на вивчення сталих структурних елементів, характеризує ЗМК як сукупність певним чином організованих та поєднаних задля досягнення суспільно значущих цілей і завдань. Застосування системного підходу дає можливість ставитися до локальних мас-медіа як до особливої системи, що є певним чином атомізованим утворенням, утім – гіперактивно взаємодіючим із зовнішнім середовищем. Більш того, інституційний та системний напрями соціологічної думки доповнюють уявлення про регіональні мас-медіа в різноманітті їх структурних та функціональних проявів. Якщо завдяки інституціональному підходу здійснюється теоретичне осягнення порядку побудови ЗМК як частини загального соціального інституту засобів масової інформації, то за допомогою системного підходу стає можливим вивчення внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків ЗМК з утвореннями та умовами зовнішнього середовища, окреслювати та аналізувати напрями впливів змін у різних її елементах на загальні властивості систем регіональних ЗМК.

Таким чином, інституційний та системний підходи як фундаментальна методологічна основа соціологічного аналізу інституту ЗМК та регіо-

нальних ЗМК дають змогу розглянути ЗМК з позиції глобальності й цілісності, розуміння взаємозалежності тенденцій і зв'язків, поєднати макро- і мікропарадигми. Їх комплексне застосування посилює можливості соціологічної науки щодо пояснення явищ сучасного суспільства, зокрема для осмислення закономірностей становлення, функціонування та розвитку регіональних ЗМК і чинників, які їх зумовлюють, у сучасному українському суспільстві.

Список використаної літератури

1. Конт О. Дух позитивной философии. Курс положительной философии. Общий обзор позитивизма. Система позитивной политики / О. Конт // Западноевропейская социология XIX века. Тексты. – М., 1996. – С. 7–242.
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда: метод социологии / Э. Дюркгейм // О разделении общественного труда: метод социологии : пер. с фр. – М. : Наука, 1991. – 574 с.
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 303 с.
4. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика : пер. з нім. / Макс Вебер, Олександр Іванович Погорілий. – К. : Основи, 1998. – 532 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Начала, 1997. – 180 с.
6. Гранноветтер М. Экономические институты как социальные конструкты: рамки анализа / М. Гранноветтер // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2004. – Т. 7. – № 1. – С. 76–89.
7. Флигстин Н. Поля, власть и социальные навыки: критический анализ новых институциональных течений / П. Флигстин // Экономическая социология. – 2001. – Т. 2. – № 4. – С. 28–55.
8. Janowitz M. The community press in an urban setting: the social elements of urbanism / M. Janowitz // University of Chicago Press. – 1968. – 275 p. – P. 52.
9. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер ; ЦЭМИ РАН. – М. : Наука, 2004. – С. 19.
10. Кирдина С.Г. Социокультурный и институциональный подходы как основа позитивной социологии в России / С.Г. Кирдина // Социс. – 2002. – № 12. – С. 23–32.
11. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / [редактор-координатор – академик РАН Г.В. Осипов]. – М. : НОРМА-ИНФРА – М, 2000. – 488 с.
12. Давыдов А.А. Конкурентные преимущества системной социологии / А.А. Давыдов. – М., 2008. – 285 с.
13. Луман Н. Почему необходима системная теория / Н. Луман // Проблемы теоретической социологии. – СПб., 1994. – С. 31–51.
14. Попова И.М. Системный подход в социологии и проблема ценностей / И.М. Попова // Вопросы философии. – 1968. – № 5. – С. 95–105.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2012.

Чернявская О.В., Змий Л.Н. Возможности институционального и системного подходов в исследовании региональных СМК

В статье раскрываются возможности применения институционального и системного подходов к анализу региональных средств массовой коммуникации. Обосновываются преимущества институционального и системного подходов в объяснении современных процессов развития СМК,

в частности, в региональных СМК. Подчеркивается, что использование обоих подходов позволяет сбалансировать методологические ограничения и усилить преимущества данных подходов при социологическом анализе региональных СМИ в современном обществе.

Ключевые слова: массовая коммуникация, региональные средства массовой коммуникации, институт СМК, институциональный подход, системный подход.

Chernyavska O., Zmiy L. Possible institutional and systemic approaches in the study of regional mass communication

The article describes the features of the institutional and systemic approaches to the analysis of regional mass-media. Justified by the benefits of institutional and systemic approach in explaining the contemporary processes of media, in particular, in the regional mass media. It is emphasized that the use of both approaches can balance the methodological limitations and to enhance the benefits of these approaches in the sociological analysis of the regional media in the modern society.

Key words: mass communication, the regional mass media, institute of mass-media, the institutional approach, system approach.